

**ШЕВЧЕНКО В КОЛІ КЛАСИКІВ: НОВІ ПІДХОДИ ДО
ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ ВЕЛИКОГО УКРАЇНСЬКОГО
ПОЕТА (НА ОСНОВІ ПУБЛІКАЦІЙ М. ЛАСЛО-КУЦЮК)**

Ірина КАЙЗЕР,

ВДНЗ України «Буковинський державний
медичний університет», Чернівці (Україна)
irabosak06@gmail.com**SHEVCHENKO IN THE CIRCLE OF CLASSICS: NEW
APPROACH TO THE STUDY OF GREAT UKRAINIAN
POET'S WORKS (BASED ON PUBLICATIONS OF M. LASLO-KUTSYUK)**

Iryna KAIZER,

Higher State Educational Establishment of Ukraine
«Bukovinian State Medical University», Chernivtsi (Ukraine)
ORCID ID 0000-0002-7202-7937
Researcher ID S-5839-2016

Кайзер І. Шевченко в кругу классиков: новые подходы к изучению творчества великого украинского поэта (основываясь на публикациях М. Ласло-Куцюк). В статье исследуются некоторые новые подходы к изучению творчества Т. Шевченко, основываясь на публикациях румынского литературоведа М. Ласло-Куцюк. В частности, сущность великого украинского поэта учена раскрывает через его взаимоотношения с рядом украинских писателей и общественных деятелей, отношения к их творчеству и пониманию их политической ориентации.

Ключевые слова: психотип личности, соціоніка, Шевченко, Сковорода, Костомаров, Кулиш.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими завданнями. У румунському літературознавстві останніх десятиліть спостерігається плідна тенденція до урізноманітнення наукових методів вивчення творчості Т. Шевченка, що знайшло свій сконденсований вираз в історико-теоретичних монографіях М. Ласло-Куцюк «Ключ до белетристики», «Шлях до самопізнання». У них авторка, намагаючись протистояти крайнощам сучасного українського літературознавства у виборі критеріїв наукового аналізу художнього твору, робить наголос передовсім на психології автора. Саме тому вона вдається до соціоніки, або «теорії психологічних типажів» (розробленої ще Карлом Густавом Юнгом), згідно якої виділяють типи художнього сприйняття дійсності. Звернення до вищевказаного методу літературного аналізу і становить **актуальність** нашого дослідження. З цього погляду, **мета** статті – проаналізувати та описати психотипи Шевченка та інших діячів української літератури та культури, з якими він взаємодіяв і котрі, відповідно, мали вплив на формування та становлення творчого й патріотичного генія Кобзаря.

Історіографічний огляд. Всебічний аналіз Шевченкових творів та особистості митця не одне десятиліття цікавив румунських науковців. На сучасному етапі українського поета продуктивно досліджують О. Романець, І. Ребошапка, М. Богайчук, Т. Носенко, С. Лучканин, Іона Кідешчук та ін. Прогресивними стали наукові праці М. Ласло-Куцюк, у яких вчена звертається до модерних літературознавчих методів. Зазначимо, що розвідки, пов'язані з особистістю Т. Шевченка можна знайти у монографіях М. Ласло-Куцюк «Творчість Шевченка на тлі його доби» та «Боги світла і боги темряви».

Виклад основного матеріалу. У літературно-критичних працях румунська дослідниця дає оцінку життєтворчим орієнтирам відомого поета шляхом зіставлення його з іншими представниками української літератури. Так, у статті «Сковорода і Шевченко»¹ М. Ласло-Куцюк зазначає, що Кобзар засуджував мову праць мандрівного філософа (російську з церковнослов'янськими елементами), яка була характерною для тогочасних творів високого стилю. Негативне ставлення Т. Шевченка до мови, якою писав Сковорода, пов'язане, на думку вченої, з кількома аспектами. По-перше, Кобзарева національна свідомість і патріотизм були сильнішими, ніж у письменника-філософа. По-друге, Г. Сковорода – один із зачинателів жанру української байки – жив у добу, коли в літературі панував класицизм. Шевченкова ж творчість зросла на теренах романтизму. Саме звідси розбіжності світосприйняття та розуміння творчого доробку.

Незважаючи на мовні «непорозуміння», Т. Шевченко поділяв філософські погляди Сковороди. У творчості філософа Кобзаря приваблювали демократичні, просвітницькі та волелюбні ідеї й критика кріпосницької системи царської Росії. А у повісті «Близнець» поет називав Сковороду «Диогеном наших днів». Пізніше, вже в роки радянської пропаганди, ім'я Сковороди було в списку тих, кого використовували для комуністичної популяризації. Про те, що погляди письменника-філософа були значимими для художнього доробку видатного поета, безумовно, свідчить вплив десятої пісні «Всякому городу нрав і права» на пролог до поеми «Сон»: «У всяко доля / І свій шлях широкий»². Схожість зі структурними принципами поезії Сковороди відчувається у цілому ряді афористичних віршів Т. Ше-

¹ Laslo-Kutsyuk M. «Skovoroda i Shevchenko» [Skovoroda and Shevchenko], *Nash holos*, 1991, N 2 (6), P. 4.

² Shevchenko T. *Kobzar*, Kyiv, Dnipro, 1977, P. 192.

вченка («Не женися на багатій», «Не завидуй багатому»), у зачині вірша «Холодний Яр».

Сутність Т. Шевченка як людини і митця М. Ласло-Куцок розкриває також через взаємини з М. Костомаровим та П. Кулішем. У статті «Тарас Шевченко і Пантелеймон Куліш»³ дослідниця зазначає, що будь-які згадки про Кирило-Мефодіївське товариство неодмінно пов'язані з діяльністю трьох вищевказаних постатей. Оскільки ці імена завжди фігурують поруч, може скластися враження, що П. Куліш та М. Костомаров відіграли приблизно однакову роль в житті Кобзаря. Але, як доводить нам М. Ласло-Куцок, це далеко не так: єдине, що безперечно їх пов'язує, - програми товариства: об'єднання слов'янських народів шляхом федерації вільних республік.

Дехто з дослідників переконаний, що протест стосовно верховенства одного слов'янського народу над іншим сформувався в Т. Шевченка під впливом «Книги буття українського народу» М. Костомарова. Однак мрію про об'єднання слов'янства Кобзар виношував задовго до зустрічі зі знаним громадським діячем і висловив її у післямові до «Гайдамак» ще 1841 р.: «Нехай житом-пшеницею, як золотом покрита, не розмежовано останеться од моря до моря слов'янська земля»⁴.

Із М. Костомаровим Т. Шевченко познайомився у Києві у 1845 р. Спочатку, як засвідчує сам історик у «Спогаді про двох малярів»⁵, вони ставились один до одного холодно і сухо, із значною мірою недовіри, лише пізніше – заприятелювали. Вірші Кобзаря викликали у М. Костомарова страх перед відвагою поета. Розлучившись на певний час, вони знову зустрілись 1858 р. у Петербурзькій Академії мистецтв і, як не дивно, не впізнали один одного. Лише після годинної розмови, почувши ім'я Миколи Івановича, Кобзар пригадав його. На основі цього М. Ласло-Куцок робить висновок, що на Т. Шевченка М. Костомаров не мав того великого значення, яке йому приписують критики.

Зовсім по-іншому склалися стосунки Т. Шевченка із П. Кулішем. З першої хвилини знайомства, як згадує сам П. Куліш, Кобзар виявив надзвичайну приязність по відношенню до нього. Вони разом малювали, відпочивали, хоч «Кулішеві ця надмірна фамільярність не дуже імпонувала, йому більше подобалась аристократична постава»⁶. До творів Т. Шевченка він поставився позитивно, але після арешту та сильного душевного потрясіння ним опанували страх і обережність. З цього часу політичні погляди двох відомих діячів категорично розходяться. П. Куліш покладає великі надії на нового царя Олександра ІІ, тому й радить Т. Шевченкові не друкувати «Неофіти», мовляв: «Не годиться нагадувати доброму синові про легендарного батька, ждучи від сина якого б не було добра»⁷. Кобзар же дотримується абсолютно протилежної позиції по відношенню до царя-«визволителя». Його віра в рушійну силу стихійних на-

родних рухів яскраво прослідковується у поезії «Я не нездужаю, нівроку».

М. Ласло-Куцок, прихильниця методу соціоніки, вважає, що психологічними причинами розходження між цими двома письменниками є протиставлення особистісних рис вдачі. П. Куліш відповідає типу «інтуїтивно-етичного інтроверта», для якого доміантними ознаками є «приспособлення до світу, що змінюється, дія ірраціональна відносно до ситуації, шукання цікавих завдань, імпульсивність, інтуїція, зв'язок з історією, емоційне передчуття, поетичність вдачі»⁸. Така людина в соціоніці носить літературний псевдонім «Єсенін». Т. Шевченко ж відноситься до типу «статичного етико-сенсорного інтроверта» з літературним псевдонімом «Драйзер». Визначальним є те, що це людина «відповідальна за свої вчинки, людина сильних почуттів і великої сили волі, в якій любов і ненависть особливо міцні і яка до компромісів ніяких не схильна, людина неспроможна прийняти зло, з великим бажанням досягти моральної чистоти»⁹.

Порівнюючи творчі здобутки двох класиків, М. Ласло-Куцок відзначає, що епіка авторів «Чорної ради» вдалася краще, ніж Т. Шевченкові, але у ліриці він не зміг досягти Кобзарєвої потужності, енергії. У Кулішеві художній спадщині іноді важко визначити кордони між перекладом, стилізацією під чужий зразок, оригінальною творчістю. Так, аналізуючи переспів 126 псалма, здійснений П. Кулішем, румунська дослідниця помічає, що автор трактує псалом, як молитву до Бога українського народу, чим уподібнюється до Шевченківської обробки псалмів, однак художній пафос Куліша мрійливий, на противагу до Кобзарєвого гнівного, сповненого обурення.

На прикладі оригінальної поезії П. Куліша «Заворожена криниця», написаної під впливом «Пісні Пісень», М. Ласло-Куцок доводить надмірний синкретизм поета: він змальовує елементи єгипетської культури, поєднуючи їх з образом криниці (що ніяк не служить єгипетським символом кохання) та церковних дзвонів (що не відповідають атмосфері Старого Завіту). Т. Шевченко подібного собі ніколи не дозволяв. Пишучи поему «Єретик», він «буквально замучив <...> знайомих чехів, щоб не грішити проти місцевого колориту, не вводити анахронізм»¹⁰. Цим, мабуть, і відрізняються досліджувані нами митці. Тому для сучасників Шевченко – непохитний авторитет, а непослідовний Куліш – письменник та громадський діяч ХІХ-го століття.

Цікаві паралелі проводить М. Ласло-Куцок між Т. Шевченком та І. Котляревським. Звертаючись до постаті зачинателя нової української літератури, вчена намагається висвітлити його характер та особистісні риси, в чому їй допомагають спогади сучасників, художньо оформлені портрети, власне розроблені ототожнення між постаттю автора та його літературними героями (зокрема Енеєм). Образ І. Котляревського змалював і

³ Laslo-Kutsyuk M. «Taras Shevchenko i Panteleymon Kulish» [Taras Shevchenko and Pantelejmon Kulish], *Nash holos*, 1999, Ch. 45–46, P. 7.

⁴ Ibid., P. 7.

⁵ Kostomarov M. Spohad pro dvokh malyariv [A memory about two painters], K., 1982, P. 131.

⁶ Laslo-Kutsyuk M. «Taras Shevchenko i Panteleymon Kulish» [Taras Shevchenko and Pantelejmon Kulish], *Nash holos*, 1999, Ch. 45–46, P. 7.

⁷ Ibid., P. 7.

⁸ Ibid., P. 7.

⁹ Ibid., P. 9.

¹⁰ Laslo-Kutsyuk M. «Shevchenko i Kotlyarevs'kyu» [Shevchenko and Kotlyarevsky], *Nash holos*, 2000, Ch. 61–62, P. 7.

Т. Шевченко, взявши його за прототип одного з персонажів повісті «Близнець». Це літній чоловік, що живе у скромній хатинці із старою наймичкою. Він цікавиться життям молоді, особливо сиріт, дбає про їх виховання. «Шевченківський образ, створений на засланні, – на думку М. Ласло-Куцюк, – явно ідеалізований в душі інших його творів тієї доби, коли він жив під терором нагляді начальства»¹¹.

Чимало дослідників сходяться на думці, що Кобзар певною мірою наслідував І. Котляревського, зокрема, підхопивши сюжетну канву «Наталки Полтавки» у п'єсі «Назар Стодоля». М. Ласло-Куцюк доводить, що манеру «витончити» героїв, як це бачимо у І. Котляревського, не можна вважати до кінця Шевченківською, адже П. Куліш, який опублікував «Назара Стодолю» по смерті автора 1962 р. у журналі «Основа», втрутився у текст твору, змінивши його фінал (первісний варіант п'єси закінчився вбивством Хоми Гнатом). П. Куліш, що за темпераментом і за політичною спрямованістю відрізнявся від Т. Шевченка, зробив героїв-козаків п'єси більш «цивілізованими». Але й після поправок шекспірівський романтичний характер прямих, сильних, безкомпромісних образів, створених Т. Шевченком, до певної міри зберігся.

Крім того, п'єса Т. Шевченка відрізняється від «Наталки Полтавки» гостротою небезпечних ситуацій, в яких опиняються персонажі, «парадоксальністю у порядку реплік», що загострюють чисельні «словесні двобой»¹². Романтичні сценічні ефекти створюються завдяки декораціям, описаним не лише у ремарках п'єси, а й у діалогах героїв (останні не можна побачити, але можна уявити). Так, у третій дії п'єси розвалили корчми, занесені снігом і освітлені місяцем, доповнюють розповіді Галі про легендарні історії, пов'язані з місцем дії.

М. Ласло-Куцюк шукає нові підходи до вивчення не лише художньої спадщини тих чи інших митців, а й до осмислення окремих мистецьких напрямів. Зокрема, вона прослідковує розвиток романтизму в українській літературі, враховуючи оцінки численних дослідників відносно цього явища. Так, Д. Чижевський в «Історії української літератури від початків до доби реалізму» (Нью-Йорк, 1956), намагаючись визначити заслуги і межі українського романтизму, вказував, що даний літературний напрям, хоч і був досить фрагментованим, але «сприяв пробудженню відірваного від новішої європейської культури народу через свій інтерес до старовини, до народної творчості, народних повір'їв і побуту»¹³. Румунська дослідниця погоджується з тим, що романтизм розвивався лише в деяких осередках, не будучи загальноукраїнським явищем: ізолювано творили Руська Трійця (Галичина), Олександр Хаждеу (харківська школа), Михайло Лучкай.

М. Ласло-Куцюк заперечує поділ українського романтизму на дві течії (прогресивну і регресивну), адже розвиток досліджуваного нами художнього напрямку в українській літературі припадає на добу, коли культура

нації боролась за своє виживання в цілому, і «це було з усіх поглядів явище прогресивне, незалежно від <...> тактики, яку той чи інший письменник застосовував по відношенню до влади»¹⁴.

Аналізує румунська науковиця твердження А. Шамрая та Ю. Шевельова про так звану психологічну (рефлекторну) течію в українському романтизмі, розроблене на основі порівняльної характеристики художньої спадщини М. Петренка і Т. Шевченка. Те, що Кобзар пише більше метафорично, тоді як М. Петренко – більш абстрактно, узагальнено, М. Ласло-Куцюк пояснює не приналежністю до різних груп всередині однієї течії, а різницею в сприйманні дійсності. «Сенсорики [до них дослідниця відносила Кобзаря. – І.К.] пишуть дуже образно, але думка в них не завжди виокремлюється, тоді як інтуїти [М. Петренко. – І.К.], навпаки, пишуть стилем, часто бідним на образи, але вони прекрасно відчужують перспективи явищ у часі»¹⁵.

Не можна оминати увагою статтю ученої про опрацювання художньої спадщини Т. Шевченка відомим істориком Дмитром Яворницьким. Ґрунтовне знання історії козацтва спонукало дослідника Д. Яворницького до вивчення проблеми відображення Запорізької Січі у творчості Кобзаря. У розвідці «Запорожці в поезії Шевченка» (1912) він висвітлює два аспекти: зображення історичних особистостей і змалювання побуту козаків, відокремлюючи дійсність від художнього домислу. Історик вважав, що «Шевченко ґрунтовно знав життя на Січі <...> побратимство, побожність, віру в чаклунство і в характерників»¹⁶.

Знаний дослідник української минувшини визначив, що персонажі Т. Шевченка мають свої прообрази, за винятком Гамалії, створеного на прикладі вигаданих героїв повісті М. Гоголя «Тарас Бульба». Д. Яворницький обійшов мовчанням трактування Т. Шевченком Хмельницького та Дорошенка. На думку М. Ласло-Куцюк, це пояснюється тим, що ставлення Кобзаря до зазначених постатей суперечило інтересам Росії.

Аналізуючи поему «Гайдамаки», Д. Яворницький не лише досліджує події, що лягли в основу твору, а й розшифровує етимологію назви. На його погляд, слово «гайдамака» етимологічно походить від татарського «гайда», що означало «іди вперед», і утворювалось за допомогою додавання татарського суфікса «мак»¹⁷. М. Ласло-Куцюк вважає, що даний іменник в українську мову потрапив з турецькою семантикою «злодія, розбійника»¹⁸. Полемізує румунська дослідниця з Д. Яворницьким і стосовно того, що ідеали Т. Шевченка були направлені у минуле. Переконавшись, що «в бунтах козаків, як і гайдамаків було багато моментів дикого розгулу», що «серед старшин зустрічались зрадники, і тому рядові козаки проливали кров свою марно», Т. Шевченко, на думку М. Ласло-Куцюк, не сприймав минувшину як епоху ідеалів, а орієнтувався більше на майбутнє, зокрема на «праведний закон Вашингтона»¹⁹.

¹¹ Ibid., P. 7.

¹² Ibid., P. 7.

¹³ Ibid., P. 7.

¹⁴ Ibid., P. 7.

¹⁵ Ibid., P. 7.

¹⁶ Laslo-Kutsyuk M. «Yavomyts'kyu pro Tarasa Shevchenka» [Yavomytsky about Taras Shevchenko], *Nash holos*, 2000, Ch. 57–58, P. 2.

¹⁷ Ibid., P. 2.

¹⁸ Ibid., P. 2.

¹⁹ Ibid., P. 2.

Висновки. Отже, завдяки методу психологічних типажів, дізнаємось, що Шевченко був «статичним етико-сенсорним інтровертом». Такі люди ввічливі, тактовні, відповідальні. Знайомим вони видаються дещо похмурими, скутими на почуття. Люди псевдоніму «Драйзер» (або ж «Охоронець», «Мораліст») не відчують «напівпочуттів»: вони категоричні в своїх емоціях (ненависть, любов до нестями). Справді, таким був Кобзар. Він не сприймав філософа Сквороду, але був надзвичайно приятним до Куліша, Котляревський же став ідейним натхненником для Шевченка.

Завдяки науковим розвідкам румунської дослідниці переконуємось, що Т. Шевченко – мислитель, політичний діяч і митець, який бачив світ та людину в усій їх глобальності, тому його творчий метод – це єдність аналізу й синтезу, національного та світового досвіду. Але щоб його виявити й показати, необхідно здійснити справді глибокий і всебічний не лише змістовий, а й текстологічний, лінгвістичний, порівняльний аналіз кожного твору і всієї художньої спадщини як цілісності, до того ж не лише на рівні проблем і масштабних картин та образів, а й мікрочастин кожного слова, образу, твору, універсально багатой поетики. Безумовно, це блискуче вдалося зробити Магдаліні Ласло-Куцюк.

Kaizer I. Shevchenko in the Circle of Classics: New Approach to the Study of the Great Ukrainian Poet's Works (Based on Publications of M. Laslo-Kutsyuk). The basis of the research were made by the literary critical articles of the Romanian Academic M. Laszlo-Kutsyuk about Shevchenko and other prominent Ukrainian writers and figures, and also the monograph "Shevchenko's works on the background of his age", "Gods of light and gods of darkness," "The key to the belletristic".

In the article "Scovoroda and Shevchenko" Romanian researcher discovers that Kobzar condemned the language the wandering philosopher used. However he shared Scovoroda's philosophical views, especially he was impressed by the criticism of Russian feudal system. We also can see the influence of Scovoroda's works on Shevchenko's works, "Vsyakomu gorodu nray u prava" on the prologue to the poem "Dream".

The fates of Shevchenko and Kostomarov were not similar, but some milestones in their lives impress us with similarities. Some researchers believe that the political views of Kobzar were formed under the influence of "Genesis of the Ukrainian people" N. Kostomarov. However, M. Laszlo-Katsuk proves that the ideas of the equality of nations Shevchenko hatched before meeting with Kostomarov and expressed them in the epilogue to the poem

"Gaydamaku." So M. Laszlo-Katsuk concludes that Kostomarov did not have such a big influence on Kobzar, as he is credited by many researchers.

The relationships between Shevchenko and P. Kulish were different. They talked a lot, drew together. However, the difference between them the Romanian researcher explains by the belonging to different psychological types of personality. Kulish was an intuitive aesthetic introvert, in the socionics - alias "Yesenin." And Shevchenko was statically ethical-sensorable introvert, "Dreiser." Comparing them, we make the conclusions that Kulish resorted better in epics, instead of with the lyrics of Kobzar were an exclusive phenomenon.

The observations on the influence of the initiator of modern Ukrainian literature Kotlyarevskiy on Shevchenko are interesting. Kobzar even took one of the characters in the story "Gemini" Kotlyarevskiy as a prototype. Some literary critics see the influence of "Natalka Poltavka" on the play "Nazar Stodolya."

Innovative became not only M. Laszlo-Katsuk approaches to the exploration of the creative work, but also to the understanding of the certain artistic trends. In particular, she traces the development of romanticism in Ukrainian literature, its specifics.

So, one could argue that the Romanian researcher was able to make a comprehensive analysis of not only the works of Shevchenko, but the author as a personality.

Key words: personality psychotype, socionics, Shevchenko, Skovoroda, Kostomarov, Kulish.

Kaizer Iryna – викладач кафедри суспільних наук та українознавства ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет», аспірант кафедри української літератури Чернівецького національного університету імені Ю.Федьковича. Автор низки публікацій у вітчизняних та міжнародних виданнях. Коло наукових інтересів: сучасні літературознавчі методи (історико-порівняльний, герменевтичний, рецептивний, інтертекстуальний, соціонічний), вивчення української мови як іноземної.

Kaizer Iryna – lecturer of the Department of Social Sciences and Ukrainian Studies of High Educational Establishment of Ukraine «Bukovinian State Medical University», postgraduate of the department of Ukrainian literature of Yuriy Fed'kovych Chernitsi National University. Author of several publications in national and international journals. Research interests: modern literary methods (historical-comparative, hermeneutic, receptive, intertextual, socionic), studying Ukrainian language as a foreign language.

Received: 08.04.2017

Advance Access Published: June, 2017

© I. Kaizer, 2017